עין משפט נר מצוה

א [מיי׳ פכ״ט מהל׳ שבת הלכה כז:
צח ב מיי׳ פ״ב מהלכות תפלה הל׳ ה׳ ופכ״ט מהלכות שבת הלכה ג ופ״ט מהלכות תפלה ה׳ סמג עשין יט טוש״ע א״ח סימן רסח וטוש״ע א״ח סימן תפז סעיף א:
צט ג מיי׳ פ״ו ופי״ח מהלכות חנוכה הלכה י סמג עשין מא טוש״ע א״ח סימן תעג:
ק ד מיי׳ ופמג שם טוש״ע א״ח סי׳ תפ:
קא ה מיי׳ פ״ז שם ופמג שם טוש״ע א״ח סימן תעג סעיף ג:
קב ו מיי׳ ופמג שם טוש״ע א״ח סי׳ תעט:

רבינו חננאל

וחותם בגאולה, אמרי ק״ש והלל חותמין גאל ישראל צלותא גואל ישראל, מאי טעמא רחמי נינהו. אמר ר׳ זירא ברכה דקידוש אשר קדשנו במצותיו אל של תפלה קדשנו במצותיך, מאי טעמא דתפלה רחמי נינהו. וצריך להזכיר יציאת מצרים בלילות [בקידוש היום] כתיב הכא זכור את יום השבת לקדשו וכתיב התם למען תזכור את יום צאתך וג׳. אמר רבה בר זירא בצלותא חותמין מצמיח קרן ישועה, בהפטרה מגן דוד שנאמר ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ. תני רב יוסף שחותמין בהפטרה מגן דוד כדרך שחותמין בתפלה מגן אברהם. אמר ר״ש לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם וברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהו חותמין בכלן ת״ל והיה ברכה אין חותמין אלא בך בלבד. אמר רבא אשכחתינהו לסבי דפומבדיתא דהוו אמרי בין בקידושא בין בצלותא מקדש השבת, ביום טוב בין בצלותא בין בקידושא מקדש ישראל והזמנים ואמינא להו אנא ורבא כו׳. ואסיקנא כסבי דפומבדיתא מדאמר רבינא אנא איקלעי לסורא לגבי מרימר ונחת שליח צבור לקמיה ואמר כסבי דפומבדיתא, והוו כולי עלמא משתקי ליה, ואמר להו מרימר שבקוה דהלכתא כסבי דפומבדיתא. מזגו לו כוס שלישי ברך על מזונו. אמר לו רבינא לרבא ש״מ ברכה טעונה כוס. אמר ליה ארבע כוסות דתקון רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ביה מצוה. רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר.

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. לכך קבעו זכר ליציאת מצרים ושמעתי מהר״מ שיש במדרש לפי שבמצרים עבדו בהם בישראל בפרך ופר״ך בגמ״ט כ״ש וג״ל שהם מלאכות ארבעים חסר אחת וכשנגאלו ממצרים הזהירם על השבת לשבות מאות׳ ל״ט מלאכות: **רביעי** אומר עליו הלל הגדול. רביעי גרסי׳ ולא גרסינן חמישי ולה״ר יוסף טוב עלם שכתב בסדרו[ט] קימעא לשתות מים יכנס אם חולה הוא או איסטניס ולאי בעי משתיא חמרא משום אונס לומר בחמישי הלל הגדול ישתנם תימה כיון שאוסר לשתות איך תיקנו כוס חמישי הא ארבע כוסות תיקנו ולא חמישי וכן מה שאוסר לשתות אפי׳ מים הא לא מבטלי טעם מצה דאפילו אחר הפסח לא אסר לקמן רק מיני מיכלא אבל מיני מישתיא אפילו יין לא מצינן לאסור והא דאמר בין שלישי לרביעי לא ישתה מפרש בירושלמי שלא ישתכר ושלא יוכל לומר הלל וכן פסק רבי׳ שמואל לקמן[פ] דכל שתיה מותרת ואפי׳ לפי המפרשים בין שלישי לרביעי לא ישתה שלא יבטל טעם מצה מ״מ במים לא איירי אלא ביין דומיא בין ראשון לשני ישתה דמיירי ביין כי היכי דליגרריה לליביה כדאמרי׳ לעיל [דף קח.] ומיהו רוב עמא דבר לשתות וגם רב אלפס התיר מים ולא אסר רק יין:

מאי

מאי לאו בהא קמיפלגי למ״ד עד אם הבנים שמחה סבר הללויה ריש פירקא ומאן דאמר עד בצאת ישראל סבר הללויה סוף פירקא רב חסדא מתרץ לטעמיה דכולי עלמא סברי הללויה סוף פירקא מ״ד עד בצאת ישראל שפיר ומאן דאמר עד אם הבנים שמחה [ה] עד ועד בכלל ונימא עד הללויה וכי תימא דלא ידעינן הי הללויה ונימא הללויה של אם הבנים שמחה קשיא רבה בר רב הונא מתרץ לטעמיה דכולי עלמא הללויה ריש פירקא מאן דאמר עד אם הבנים שמחה שפיר ומאן דאמר עד בצאת ישראל סבר עד ולא עד בכלל ונימא עד הללויה וכי תימא דלא ידעינן הי הללויה ונימא עד הללויה שבצאת ישראל קשיא: וחותם בגאולה: אמר רבא ק״ש והלל גאל ישראל דצלותא גואל ישראל מ״ט דרחמי נינהו אמר רבי זירא דקידושא אשר קדשנו במצותיו [א] וצונו דצלותא קדשנו במצותיך מ״ט דרחמי נינהו אמר רב אחא בר יעקב [א] וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא [1] למען תזכור את יום וכתיב התם [2] זכור את יום השבת לקדשו אמר רבה בר שילא דצלותא מצמיח קרן ישועה דאפטרתא מגן דוד [3] ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים תני רב יוסף זהו שאומרים מגן דוד א״ר שמעון בן לקיש [4] ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב יכול יהו חותמין בכולן ת״ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכולן אמר רבא אשכחתינא לסבי דפומבדיתא דיתבי וקאמרי [ב] בשבתא בין בצלותא בין בקידושא מקדש השבת ביומא טבא בין בצלותא ובין בקידושא מקדש ישראל והזמנים ואמינא להו אנא אדרבה דצלותא בין בשבתא בין ביומא טבא מקדש ישראל בקידושא דשבתא מקדש השבת ביומא טבא מקדש ישראל והזמנים ואנא אמינא טעמא דידי וטעמא דידכו טעמא דידכו שבת דקביעא וקיימא בין בצלותא ובין בקידושא מקדש השבת יומא טבא דישראל הוא דקבעי ליה דקמעברי ירחי וקבעי לשני מקדש ישראל והזמנים טעמא דידי צלותא דברבים איתא מקדש ישראל קידוש דביחיד איתא בשבת מקדש השבת ביום טוב מקדש ישראל והזמנים ולא היא צלותא ביחיד מי ליתיה וקידושא ברבים מי ליתיה ורבא סבר זיל בתר עיקר עולא בר רב נחית קמיה דרבא אמר כסבי דפומבדיתא ולא א״ל ולא מידי אלמא הדר ביה רבא רב נתן אבוה דרב הונא [ג] בריה דרב נתן נחית קמיה דרב פפא אמר כסבי דפומבדיתא ושבחיה רב פפא אמר רבינא אנא איקלע לסורא קמיה דמרימר ונחית קמיה שלוחא דציבורא ואמר כסבי דפומבדיתא והוו משתקי ליה כולי עלמא אמר להו שבקוהו הילכתא כסבי דפומבדיתא ולא הוו משתקו ליה[ד]: **מתני׳** [ד] מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו [ה] רביעי גומר עליו את הלל ואומר עליו ברכת השיר [ו] [ז] בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה [ח] בין שלישי לרביעי לא ישתה: **גמ׳** א״ל רב חנן לרבא ש״מ [ט] ברכת המזון טעונה כוס א״ל ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ביה מצוה: רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר:

מאי

קסבר עד ועד בכלל. ואי אמינא עד בצאת סברי עלמא דאף בצאת בכלל משום הכי אמר עד אם הבנים שמחה ותו לא: [**עד ולא עד בכלל**]. ואי הוה אמינא עד אם הבנים הוה משמע עד אם הבנים ולא אם הבנים בכלל: ה״ג **כתיב הכא למען תזכור את יום צאתך וגו׳ וכתיב התם זכור את יום השבת לקדשו: כשם הגדולים.** כאברהם כיצחק ויעקב: **דברבים איתא.** משום כבוד רבים אומר מקדש ישראל:

ה״ג

רשב״ם

מאי לאו בהא קמיפלגי. דהנך תנאי אליבא דב״ש בהללויה פליגי אי סוף פירקא הוא אי ריש פירקא הוא הלכך האי נקט מילתיה בהך לישנא והאי מילתיה באידך לישנא אבל אליבא דבית הלל דליכא הללויה עד חלמיש למעינו מים לא פליגי כו׳ אלא איידי דמיפלגי מילתיה דב״ש משום הללויה אי ריש פירקא הוה אי לא מיפלגי נמי מילתייהו דבית הלל למינקט האי מילתיה סוף פירקא ואידך ריש פירקא כי היכי דלאמרי אליבא דב״ש: **מ״ד עד בצאת סבר עד ולא עד בכלל.** ואי הוה אמר עד אם הבנים הוה משמע ולא אם הבנים שמחה בכלל: **ומ״ד עד אם הבנים קסבר עד ועד בכלל.** ואי הוה אמר בצאת[ו] הוה משמע דאף בצאת בכלל ופלוגתייהו אליבא דבית הלל איכא לפרושי נמי בכה״ג: **ונימא עד הללויה.** למ״ד עד ולא עד בכלל: **קרית שמע.** ברכת גאולה שאחר ק״ש: **והלל.** של ערבי פסחים שחותם גאל ישראל כר״ע דמתניתין שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה: **דצלותא גואל ישראל.** שאנו מתפללין על העתיד: **דקידושא קדשנו.** דהודאה היא על שעבר: **דצלותא קדשנו.** לפי שאנו אומרים אותה באמצע תפלה ראוי לאומרה בלשון בקשה: **צריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום.** בין בכוס בין בתפלה של[ז] שבת בגזירה שוה דפסח[ח] ובשאר מועדים במה מצינו מפסח: ה״ג **כתיב הכא למען תזכור את יום צאתך וכתיב התם זכור את יום השבת: דאפטרתא.** במסכת סופרים (פרק יג)[ט] תניא להו לברכות דהפטרה ומפרש דמגן דוד אומר. ובצלותא שייך לומר טפי מצמיח קרן ישועה משום דרחמי נינהו ואנו מבקשין שיצמיח קרן ישועה לישראל. ורבינו שלמה היה אומר משום הכי לא שייך למימר בתפלה מגן דוד שכבר אמרנו מגן אברהם ותרי חתימות כהדדי לא שייך בתפלה: **כשם הגדולים אשר בארץ.** נתן הנביא אמר לדוד כן מפי הקב״ה שכשם שחותמים במגן אברהם חותמין במגן דוד. הגדולים אברהם יצחק ויעקב. ואע״ג דבשלשתן לא חתמינן היינו לפי שאין חותמין בשתים כדכתיב[י] והיה ברכה מיהו שלשתן נזכרין בברכת אבות אבל דוד שהוא יחיד בברכה הקבועה לו במי יחתומו אם לא במגן דוד: **סבי דפומבדיתא.** רב יהודה ורב עינא בסוף פרק ראשון דסנהדרין (דף יז:): **בשבתא.** בשבת דעלמא שאינו י״ט: **יומא טבא.** בלא שבתא דאילו בשבת ויום טוב חתים תרוייהו מקדש השבת וישראל והזמנים כדמפרש במסכת ביצה (דף יז.): **שבתא דקביעא וקיימא.** משבת ימי בראשית ואינה תלויה בקביעת החודש: **דברבים איתא.** משום כבוד רבים אומר מקדש ישראל: **קידוש ברבים מי ליתא.** בבית הכנסת ובסעודת חתן: **מתני׳ ברכת השיר.** בגמרא (קיח.) מפרש: **בין הכוסות הללו.** בין שנים הראשונים לשנים האחרונים אם רצה לשתות ישתה: **בין ג׳ לד׳ לא ישתה.** מצאתי בגמרת ירושלמי[כ] למה לא ישתה כדי שלא ישתכר דתו לא מצי למימר הלל ופריך התם והלא כבר משוכר הוא ששתה כבר הרבה בסעודתו ומשני יין שבתוך המזון אינו משכר שלאחר המזון משכר. וה״ה נמי דיין שלפני המזון אינו משכר ואם רצה לשתות בין ראשון לשני ישתה דהא לא ממעט תנא אלא בין ג׳ לד׳: **גמ׳ ש״מ ברכת המזון טעונה כוס.** דהא במסכת ברכות לא מתני׳ בהדיא דטעונה כוס אלא מדיוקא שמעינן ליה דאמר בריש פירקא (דף קה:) שמעת מינה מהא מתני׳ תמני ש״מ ברכת המזון טעונה כוס ולימא נמי דממתני׳ שמעינן ליה: ה״ג **ארבע כוסות תקינו להו רבנן וכל חד וחד נעביד ביה מצוה.** כלומר ראוי שיעשה בו מצוה אבל בשאר ימות השנה לא בעי כוס שאף כאן אין הכוס בא בשביל ברכת המזון:

יהללוך

מסורת הש״ס

א) [ברכות כו: וש״נ], ב) [עי׳ לעיל קג: מ״ש שם עה״ג], ג) פ״א וסילכתא כסבי דפומבדיתא, ד) [לעיל קח.], ה) [לעיל קה:], ו) נ״ל עד בצאת, ז) בס״א: ובצ, ח) בס״א: מפסח, ט) [מהלכה ט ואילך], י) [בראשית יב], כ) [פ״י ה״י], ל) [לשבת הגדול סמון לסוף פיוט קוד׳ חסל סדור פסח], מ) [וכ. בסוף הסוגיא].

* * *

תורה אור השלם

1. לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: דברים טז ג

2. זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שמות כ ז

3. וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת כָּל אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: שמואל ב ז ט

4. וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה: בראשית יב ב

* * *

הגהות הגר״א

[א] גמרא דקידושא אשר קדשנו במצותיו דצלותא כו׳:

* * *

מוסף רש״י

דצלותא גואל ישראל מ״ט דרחמי נינהו. שהוא דברי בקשה ותחנונים, אבל בק״ש ובהלל לא, לפי שאינה אלא ספירת דברים בעלמא (הפרדס עמ׳ ג). בין הכוסות הללו. בין הראשון לשני (לעיל קח.).